

PILSĒTAS–LAUKU MIJIEDARBĪBAS KONCEPTS UN TĀ PIELIETOŠANA LATVIJĀ

Laila Kūle,

vides pārvaldības maģistre un diplomēta ģeogrāfe

Atslēgas vārdi: pilsētas–lauku mijiedarbības, pilsētas–lauku partnerības kategorijas

Pilsētas–lauku mijiedarbības ir nozīmīgs, bet vienlaikus sarežģīts un daudznozīmīgs ģeogrāfijas koncepts. Pilsētas–lauku mijiedarbības ir kontekstuālas telpā un laikā un tām piemīt daudzas dimensijas. Tās nav iespējams izprast bez pilsētas un lauku kategoriju dziļākas izpratnes. Neskatoties uz nepietiekamu vienošanos zinātnieku un praktiķu vidū attiecībā uz pilsētas–lauku mijiedarbību izpratni un pielietošanu, aizvien biežāk Eiropas Savienības, Baltijas jūras reģiona un Latvijas teritorijas attīstības politikas dokumenti iesaka pilsētu–lauku partnerības uzlūkot kā attīstības mērķi vai pasākumu attīstības veicināšanai. Lietišķā pētījuma ietvaros tika pētīta Latvijas pilsētas–lauku mijiedarbību prakse un izveidota teritoriju tipoloģija pilsētas–lauku mijiedarbību daudzveidības raksturošanai. Tipoloģija veidota, balstoties uz vairākiem kritērijiem, un akcentē, ka attālums no lielajām pilsētām un atrašanās attiecībā pret pilsētas–lauku teritoriju savienošo cilvēku, materiālu, enerģijas un informācijas plūsmām ir nozīmīga lauku attīstībai, ka pastāv īpaši attīstības potenciāli lauku teritorijās, kuri var radīt interesi no pilsētas skatījuma kā dabas un kultūras vērtības, dabas resursi, robežas un nevēlamu zemes izmantojumu novietojums. Rakstā secināts, ka pilsētas–lauku partnerību labās prakses apkopojumi un politikas vadlīnijas nacionālajā un starpvalstu līmenī un to izplatīšana var sniegt jaunas iespējas teritorijas un reģionālajā attīstībā. Pilsētas–lauku saišu stiprināšana un pilsētas–lauku partnerību veicināšana var veicināt vietējo attīstību.

1. Ievads

Pilsētas–lauku mijiedarbības ir sarežģīts un daudznozīmīgs koncepts. Pilsētas–lauku mijiedarbības saprot gan kā attiecības un saiknes, kuras rodas no vietu atšķirīgajiem attīstības potenciāliem, gan kā reģionālo pārvaldību, kas aptver pilsētas un lauku teritorijas un veicina abpusēju ieguvumu nesošas apmaiņas procesu, dažādu nozaru telpisko elementu koordināciju un pilsētas–lauku plūsmu izmantošanu esošo politiku efektivitātes palielināšanai¹. Pilsētas–lauku mijiedarbības var būt arī telpas attīstības izvērtējuma ietvars, telpiskās attīstības mērķis un poli-

tikas īstenošanas pasākums. Pilsētas–lauku mijiedarbības ir arī analītisks ģeogrāfijas koncepts, kurš izskaidro telpas daudzveidību un zemes izmantojuma rakstu. Zinātnieku un praktiķu vidū nav vienota viedokļa par pilsētas–lauku mijiedarbības izpratni, definēšanu un pielietošanu.

Pilsētas–lauku mijiedarbības koncepta izpratne ir cieši saistīta ar pilsētas un lauku atšķirībām jeb dihotomiju. Pilsētas–lauku mijiedarbības darbojas pār robežām un ietver pārrobežu aktivitāšu aspektus, un šīs robežas visbiežāk ir sociāli konstruētas. Pilsētas–lauku mijiedarbības pētījumi rada izaicinājumus

dominējošai zinātniskajai paradigmai, kurā klasifikācijas balstās uz pilsētas un lauku atšķirībām².

Pilsētas–lauku mijiedarbības aspektus pēta kopš pilsētu un lauku ģeogrāfijas un socioloģijas pirmsākumiem, teritorijas plānotāji pievērsās šim aspektam reģionālās plānošanas ietvaros. Tās risina attīstības problēmas plašākās teritorijās nekā teritorija, kas ietilpst vienas pilsētas pašvaldības robežās. Tomēr īpaša uzmanība pilsētas–lauku mijiedarbībā tiek pievērsta līdz ar ģeogrāfiskās mobilitātes pieaugumu un informācijas un komunikācijas tehnoloģiju attīstību 20. gs. 90. gadu sākumā.

Tehnoloģiju attīstības un sabiedrības pārmaiņu rezultātā pilsētas–lauku attiecības kļūst intensīvākas un daudzveidīgākas. Blakus „vietu telpai” lielāku nozīmi iegūst “plūsmu telpa”³. Vietas, kur iedzīvotāju, materiālu un informācijas plūsmas ir intensīvākas un krustojas, veidojas par izaugsmes centriem. Tie bieži vēl aizvien ir pilsētas, jo to nodrošina ilglaicīgi akumulētās sociālās un materiālās vērtības un aktivitāšu kopapjoms un daudzveidība. Tomēr, izmantojot iespējas, ko sniedz pieeja iedzīvotāju, materiālu un informācijas plūsmām, arī lauku teritorijas var veiksmīgi sacensties attīstībā ar vidējām un mazām pilsētām.

Tomēr ne visas teritorijas ir vienādi noklātas ar transporta, enerģijas, komunikāciju infrastruktūras “plūsmām” un pieeju tām. Šajā gadījumā politiķi uzskata, ka pilsētas kā izaugsmes centri ir atbildīgi par apkārtesošajām lauku teritorijām, un tas jāparāda pilsētas reģiona saskaņotā pārvaldības modeļa veidošanā un īstenošanā. Atbildība tiek prasīta no pilsētām vispār, aicinot tās iesaistīties pilsētas–lauku partnerību veidošanā arī ar attālām vai nomaļus esošām lauku teritorijām un tādējādi aicinot savstarpēji dalīties ar pilsētās akumulēto sociālo un ekonomisko kapitālu un laukos saglabāto dabas kapitālu.

Intereses pieaugumu par pilsētas–lauku attiecībām ir veicinājusi Eiropas Savienības

diskusija par teritoriālo kohēziju⁴. Latvijas kontekstā pilsētu–lauku mijiedarbības satopas ar īpašiem izaicinājumiem īpašā ģeogrāfiskā un vēsturiskā konteksta un neseno administratīvo teritoriju izmaiņu dēļ. Raksta mērķis ir iepazīstināt ar pilsētas–lauku mijiedarbības konceptu un tā pielietojumu teritorijas attīstības veicināšanā. Rakstā izmantotas atziņas no Reģionālās attīstības aģentūras finansētā lietišķā pētījuma par pilsētas–lauku mijiedarbībām⁵, kā arī autorei līdzdalības semināra organizēšanā par pilsētas–lauku partnerībām Baltijas jūras reģionā.

2. Pilsētas–lauku mijiedarbības un to pētīšana

Pastiprināta interese par pilsētas un lauku atšķirībām radās līdz ar industrializācijas radītajām sociālajām izmaiņām sabiedrībā⁶. Pilsētas–lauku mijiedarbību izpēti pētnieki ir pievērsušies salīdzinoši maz⁷. Ģeogrāfi un reģionālie plānotāji pilsētas–lauku attiecības pēti urbanizācijas, industrializācijas un iedzīvotāju migrācijas procesu kontekstā⁸. Pētījumu centrā ir tas, kā sociālo procesu ietekmē pilsētas un lauku teritoriju fiziskās robežas izzūd un kā pilsētas un laukus vairs neuztver kā nodalītas dihotomas kategorijas.

Ar pilsētas–lauku attiecībām saistās vairāki jēdzieni, tomēr to lietošana nav konsekventa. Jēdzienu *pilsētas–lauku mijiedarbības* izmanto, lai uzsvertu redzamās un neredzamās cilvēku, kapitālu, preču, informācijas un tehnoloģiju plūsmas un attiecības starp pilsētas un lauku teritorijām, piemēram, pārvaldes, juridiskās, finansiālās un kultūras. Jēdzienu *pilsētas–lauku saiknes* lieto funkcionālo pilsētu reģiona ietvaros, piemēram, analizējot darba tirgu, ražošanas, finanšu un pakalpojumu jomas. *Pilsētas–lauku sadarbē* jeb *interfeiss* un *pilsētas–lauku mala* ir jēdzieni, kas raksturo pilsētu un lauku teritorijas zonā, kur tās fiziski saskaras, t.i., pilsētas–lauku robežjoslā, kas ietilpst paplašinātā pilsētas reģionā. Šādā kontekstā pēti attiecības starp pilsētas un lauku vietē-

jām kopienām, vietējo ekonomiku, teritorijas attīstības procesus un konfliktus, piemēram, attiecībā uz zemes izmantojumu, fizisko infrastruktūru, nodokļu iekasešanu un pakalpojumu nodrošināšanu.

Ne visas pilsētas–lauku mijiedarbības var uzskatīt par partnerattiecībām jeb partnerībām. Pilsētas–lauku mijattiecības ir pamats, lai veidotos sadarbība⁹ un partnerība starp pilsētu un lauku teritorijām. Ar pilsētas–lauku partnerību saprot institucionalizētās pilsētas–lauku sadarbības formas, t.i., ja ir kopīgi projekti, noslēgti sadarbības līgumi vai ir cita veida formāla vienošanās starp pilsētas un lauku pārvaldes institūcijām, sabiedriskām organizācijām un uzņēmumiem. Pilsētas–lauku sadarbība var notikt dažādos pārvaldes līmeņos¹⁰ un jomās, iesaistot publisko un privāto sektoru. Pilsētas–lauku partnerību veidošanas ietekmē likumdošana, institucionālā struktūra un nodokļu sistēma, pieejamās zināšanas, prasmes, tāpat stereotipi un citi sabiedrībā esošie aizspriedumi. Pilsētas–lauku sadarbību un partnerību veidošanas un pieredzi nosaka atsevišķu mājsaimniecību, uzņēmumu un vietējo pašvaldību ikdienas izdzīvošanas un attīstības stratēģijas.

Pētnieki ir izstrādājuši pilsētas–lauku mijiedarbību klasifikācijas, tomēr praksē tās nav pārbaudītas. Bieži tiek citēta Prestona¹¹ pētījumu vajadzībām piedāvātā pilsētas–lauku mijiedarbības klasifikācija: 1) cilvēku pārvietošanās jeb transferts: ilgtermiņa un īstermiņa migrācija, 2) preču, pakalpojumu un enerģijas plūsmas, 3) tirdzniecības, nodokļu, valsts mērķdotāciju finansiālie pārvedumi, 4) vērtību pārvedumi jeb transferts: nekustamā īpašuma tiesības, valsts investīcijas, kapitāls citās formās, 5) informācijas plūsmas: tehniskā informācija un sociālās idejas. Piemēram, Lielbritānijas pētnieki¹² izdala pilsētas–lauku mijiedarbību plūsmas kā iedzīvotāji/migrācija, darba tirgus, vietas un nekustamais īpašums, tūrisms, izglītība/apmācība, veselības pakalpojumi, iepirkša-

nās un citi pakalpojumi. Prestona klasifikācija tika izmantota Latvijas pētījumā¹³. Tā kā datu trūkums pilsētu un lauku griezumā neļāva pārbaudīt šīs klasifikācijas pielietošanu praksē Latvijas kontekstā, klasifikāciju izmantoja galvenokārt kvalitatīvam teritoriju izvērtējumam; atsevišķi mijiedarbības veidi tika analizēti kvantitatīvi, t.i., 522 vietējo pašvaldību griezumā.

Bieži tiek citēta arī Eiropas Telpiskās plānošanas pētījumu programmas¹⁴ ietvaros izdalītā pilsētas–lauku funkcionālu attiecību tipoloģija: 1) dzīvesvietas–darbavietas attiecības, 2) centrālās vietas attiecības, 3) attiecības starp metropoļu jeb lielpilsētu teritorijām un piepilsētu un lauku pilsētas tipa jeb urbānajiem centriem, 4) attiecības starp lauku un pilsētu uzņēmumiem, 5) lauku teritorijas kā pilsētu iedzīvotāju patēriņa teritorijas, 6) lauku teritorijas kā atklātā telpa pilsētu teritorijām, 7) lauku teritorijas kā telpa pilsētas infrastruktūras nodrošināšanai un 8) lauku teritorijas kā dabas resursu nodrošinātājas pilsētu teritorijām. Balstoties uz tādiem rādītājiem kā urbanizācijas pakāpe, lauku iedzīvotāju blīvums, apdzīvoto vietu lieluma sadalījuma kontrasta pakāpe, vidējais attālums starp apdzīvotām vietām, lielākās īpatsvars attiecībā pret nākamo pēc lieluma apdzīvoto vietu, lielākā apdzīvotā centra iedzīvotāju skaits, šis pētījums izdala arī teritoriju tipoloģiju atkarībā no pilsētas–lauku attiecības rakstura¹⁵: reģioni, kuros dominē lielpilsēta, daudzcentru reģioni ar augstu pilsētu un augstu lauku iedzīvotāju blīvumu, daudzcentru reģioni ar augstu pilsētu iedzīvotāju blīvumu, lauku reģioni ar vidēju un mazu pilsētu sadarbības tīklojumiem un nomaļas lauku teritorijas.

Mijiedarbības starp pilsētu un lauku teritorijām jāskata arī dabas/sabiedrības dihotomijas kontekstā: var iedalīt dabiskās vai daļēji cilvēka izmainītas plūsmas — kā planētas un reģionālie bioloģiskie vielu aprites cikli un cilvēku un cilvēka radītas plūsmas — kā cilvēka migrācija un transports, preču,

atkritumu, informācijas un finanšu plūsmas, kuras vairāk pakļautas pilsētas–lauku kontekstam. Dabiskie vielu aprites cikli veido fiziskās ģeogrāfijas funkcionālos reģionus.

Pilsētas–lauku robežas ir sociāli konstruētas; un var uzskatīt, ka mijiedarbības nenorobežojas tikai lauku vai pilsētas teritorijās, bet katrai no tām ir savs funkcionālais izpausmes areāls. Pilsētu funkcionālo reģionu robežas reti sakrīt ar administratīvām robežām¹⁶; un tas rada izaicinājumus teritoriju klasifikāciju veidošanai un reģionālajai plānošanai. Tas, ka atsevišķas cilvēku, materiālu, enerģijas un informācijas plūsmas tiek radītas galvenokārt pilsētās, savukārt citu plūsmu izcelsme ir galvenokārt lauku teritorijās, dod iespējas pilsētas–lauku mijiedarbības klasificēt.

Radot izaicinājumus binārajam pilsētas–lauku iedalījumam, aizvien vairāk pētnieku un politikas veidotāju pievēršas pilsētas–lauku mijiedarbībām kā attīstības procesam, kuru iespējams ietekmēt videi, sabiedrībai un tās ekonomikai labvēlīgā virzienā¹⁷. Pētījumi bieži apskata tikai atsevišķus pilsētas–lauku mijiedarbības aspektus, pētot nodarbinātību, svārstmigrācijas un iedzīvotāju skaita izmaiņas, zemes izmantojumu, ainavas un vides stāvokļa izmaiņas, pakalpojumu, infrastruktūras un nevēlamo zemes izmantojumu izvietojumu, vietējo pārtikas produktu ražošanu un patēriņu, tūrisma un rekreācijas attīstību, kā arī vides aizsardzību un dzīves kvalitāti funkcionālā pilsētas reģiona ietvaros, kā arī sadarbību un konfliktus, pārvaldību, sadarbību, partnerības¹⁸. Kritika attiecībā uz pilsētas–lauku mijiedarbību pētījumiem¹⁹ balstās uz argumentu — lai cik veiksmīgi būtu definēti pilsētas–lauku mijiedarbības veidi, pašas pilsētas un lauku teritorijas nevar tā atdalīt un izolēt vienu no otras²⁰, lai šādus pētījumus veiktu, un pat, ja tiktu izpētītas šādas mijiedarbības, tās veido tikai daļu no kompleksās mijiedarbību ainas, kura kultūras, sociālajā un ekonomikas kontekstā risinās dažādos mērogos.

3. Eiropas politikas par pilsētas–lauku partnerību

1994. gadā Eiropas Kopienas telpiskās attīstības ministri apstiprināja politikas vadlīnijas par telpiskās politikas orientāciju, kuras ietvēra pilsētu un lauku teritoriju partnerattiecību stiprināšanu, balstoties uz policentriskas un līdzsvarotas pilsētu sistēmas attīstību, vienlaikus nodrošinot pieejamības paritāti informācijai un zināšanām un ilgtspējīgu attīstību, pārdomātu dabas un kultūras mantojuma apsaimniekošanu un aizsardzību²¹. Šīs vadlīnijas kļuva par pamatu 1999. gadā pieņemtajai Eiropas telpiskās attīstības perspektīvai²², kuru vēl aizvien plaši izmanto telpiskās un reģionālās politikas veidotāji. Politikas dokuments tika izstrādāts kā atbilde uz notiekošajām sociālām un ekonomiskām pārmaiņām un to ietekmi uz Eiropas teritoriju. Telpiskās attīstības perspektīva uzsver, ka pārmaiņas izpaužas dažādās mijiedarbību formās — starp teritorijām, starp dažādām nozaru politikām, kurām ir ietekme uz konkrēto teritoriju un starp dažādiem pārvaldes līmeņiem, kuri savā starpā daļa atbildību par konkrēto teritoriju. Politikas mērķis stiprināt pilsētu un lauku partnerību balstījās uz identificēto nepieciešamību pārvarēt novecojošo pilsētas un lauku duālismu²³.

Telpiskās attīstības perspektīva nesniedz detalizētu informāciju, ko saprast ar pilsētas–lauku attīstības aspektiem, bet norāda, ko nozīmē laba partnerība. Lai pilsētas–lauku sadarbība pāraugtu veiksmīgā partnerībā, ir jābūt vairākiem priekšnoteikumiem²⁴: partneru vienlīdzībai un neatkarībai, brīvprātīgai dalībai partnerībā, jāņem vērā dažādi administratīvie apstākļi un kopējā atbildība un ieguvumi visiem partnerībā iesaistītajiem. Politikas dokuments iesaka iespējamās politikas pasākumus pilsētas–lauku partnerības veicināšanai — pamatpakalpojumu un transporta nodrošināšana; sadarbības veicināšana starp pilsētām un laukiem un kopēja teritorijas plānojuma

izstrādāšana funkcionālo reģionu robežās, ar mērķi uzlabot dzīves kvalitāti; pilsētu un lauku partnerību veicināšana nacionālajā un starpvalstu līmenī, īstenojot kopīgus projektus un pieredzes apmaiņu; kā arī pilsētu un lauku mazo un vidējo uzņēmumu sadarbības veicināšana²⁵. Pasākumu īstenošana bija to Eiropas Savienības dalībvalstu ziņā, kuras to akceptēja 1999. gadā, un dokumentam nebija tiešas juridiskas ietekmes uz ES institūcijām un programmām. ES Teritorijas dienaskārtība²⁶ uzsver, ka nepieciešamas jaunas partnerattiecības un teritorijas pārvaldība starp lauku un pilsētu teritorijām, jo ir pieaugusi ģeogrāfiskā mobilitāte un svārstmigrācijas starp urbāniem centriem un to lauku perifērijām; kā arī tas nepieciešams pakalpojumu nodrošināšanas, lietderīgāku reģionālo investīciju un uzņēmējdarbības veicināšanas dēļ. Pilsētas–lauku partnerību izpratne tiek aktualizēta Eiropas Savienībā notiekošās debatēs par teritoriālo kohēziju ietvaros²⁷, apmainoties ar viedokļiem starp valstīm, dažādām organizācijām un institūcijām, tai skaitā veicot lietišķos pētījumus un organizējot trīs pieredzes apmaiņas seminārus īpaši par pilsētu–lauku partnerattiecībām dalībvalstīs.

Arī Baltijas jūras reģiona sadarbības ietvaros ir aktualizēti pilsētas–lauku sadarbības un partnerības aspekti kā politikas instruments teritoriālo atšķirību pārvarēšanai un kā papildinājums pilsētas tīklojuma veidošanai, iekļaujot šos aspektus starpvaldību rīcības plānā²⁸ un organizējot starpvalstu pieredzes apmaiņas semināru par pilsētu un lauku partnerībām 2010. gadā nogalē Minskā. Semināra gaitā Eiropas Komisijas pārstāvis atzina, ka, ņemot vērā dažādo pārvaldības modeļu un pilsētas–lauku partnerattiecību praksi dalībvalstīs, ES līmenī ir iespējams izstrādāt vienīgi vadlīnijas, kuras norādītu pilsētas–lauku partnerību svarīgumu, tomēr to īstenošanu ir jāatstāj pašām dalībvalstīm un to reģioniem.

4. Kategorijas, klasifikācijas un tipoloģijas telpas izpēte

Pilsētas un lauki līdzīgi kā cilvēka ģeogrāfijas pamatjēdzieni vienlaikus ir gan prakses, gan analīzes kategorijas. Prakses kategorijas balstās uz ikdienas dzīves pieredzi un bieži atšķiras no pētnieku sociālās pieredzes attālinātām analīzes kategorijām²⁹. Meklējot atbildes uz pētīšanas jautājumiem, ģenerē analīzes jeb zinātniskās kategorijas. To problēma — pētāmās vienības ir labāk izprotamas un izšķiramas tikai pēc tam, kad tās saklasificētas.³⁰ Prakses jeb sociālās klasifikācijas veidojas kā daļa no sociālās identifikācijas. Iedalījums binārajās lauku un pilsētas prakses kategorijās ir viens no primārās socializācijas veidiem, kas notiek agrā bērnībā, līdzās tādām pašidentifikācijas kategorijām kā dzimums, rase un nacionalitāte un citas un veido šablonu uztverei turpmākajā dzīvē³¹. Sociālās klasifikācijas veidojas kā indivīda un sabiedrības priekšstatu dialektiska mijiedarbība, balstoties uz konceptu iekšpuse–ārpuse dialektiku³². Sociālo klasifikāciju trūkums ir tas, ka to lietošanas gaitā tiek piemirsti sākotnējie klasificēšanas mērķi.

Kategorizēšana, klasificēšana un tipoloģizācija ir katra indivīda un sabiedrības stratēģija, lai taupītu izziņas spējas, izprastu kompleksitātes un izdzīvotu sarežģītajā pasaulē. Kategorijas ir ietvars jeb konteiners konkrētam daudzveidīgam raksturojumam. Tās ir sociāli kontekstuālas un bez konkrētās socializācijas telplaikā nav vērtējamās. Lai izprastu mijiedarbības starp atsevišķām kategorijām, ir jāpēta kategoriju saskares joslas, pārejas, pārpalikumi un zonas, kas neietilpst esošajās kategorijās. Tāpat jāizzina mijiedarbības starp cilvēku radītām kategorijām un to definētajām izpausmēm realitātē³³.

Klasifikācijas ir nozīmīgas izziņai, valodai, sociālo struktūru konstruēšanai; sociālie aģenti tās nepārtraukti atjauno³⁴; modernizācijas iespaidā tās kļūst sarežģītākas — “visas cilvēces zināšanas ir atkarīgas no klasifikācijām”³⁵. Liela nozīme ir klasifikāciju

pārvērtēšanai. Kompleksu parādību analīzē izmanto tipoloģijas jeb aprakstošas daudzdimensiju klasifikācijas. Tās ir analītisks instruments empirisku gadījumu identificēšanai, salīdzināšanai un organizēšanai, parādot iespējamus tipus, pat ja nav empirisku pierādījumu³⁶.

5. Pilsētu un lauku kategorijas un klasifikācijas

Pilsētas–lauku mijiedarbības konceptu nav iespējams izprast bez pilsētu un lauku jēdzienu konceptuālās izpratnes. Ģeogrāfijas zinātnes interešu centrā ir virkne bināro konceptu, to identificēšana un kategorizēšana. Pilsētas un lauku koncepti nozīmības ziņā atrodas līdzās citiem binārajiem iedalījumiem — daba un sabiedrība, telpa un vieta, globālais un lokālais, struktūra un aģents vai vieta un laiks³⁷.

Pilsēta un lauki kā kategorijas ir vienlaikus gan koncepts (vispārējs jēdziens, kas raksturo realitāti), gan tips (vienību kopuma shematisks attēlojums, kas ar zināmu šķietamības elementu tiek pieņemts kā līdzīgs, piemēram, prototipi, arhetipi un stereotipi), gan klase (sakārto un dažādo vienības, balstot kādu noteiktu kritēriju, un var tikt izmantota ar dažādu nozīmi)³⁸. Pilsēta un lauki kā kategorijas tiek gan savstarpēji pretstatītas, gan veido vienotu bināru jeb divdaļu konceptu, ar kuru var identificēt jebkuru telpas vienību. Šajā gadījumā pilsēta ir objektu klase.

Piemēram, sākotnēji pilsēta bija politisks koncepts un telpiskās identitātes tips³⁹ — tā bija ierobežota telpa. Vēlāk rietumvalstu nacionālās valdības noteica pilsētu robežas, balstoties uz skaitliskiem, statistiski nosakāmiem kritērijiem, un pilsēta kļuva par telpisko objektu klasi. Morfoloģisko un funkcionālo kritēriju izmantošana noteica, ka pilsēta kļuva par telpas tipu. Palielinoties iedzīvotāju mobilitātei un jauno tehnoloģiju izmantošanai, izplatās pilsētnieciskais dzīves veids⁴⁰. Tā iespējama parādās pieņēmums, ka pilsēta ir visur vai nekur, jo pilsētnieciskums ir izpla-

tīties visur un tātad nav tikai pilsētu teritoriju raksturojums⁴¹. Valdības saglabāja priekšstatu, ka pilsēta ir objektu klase, ietverot pilsētas noteikšanas kritērijos svārtsmigrāciju starp centrālo pilsētu un piepilsētām. Pretstatā tam ikdienas valodā ar pilsētu saprot tipu jeb vienu no prototipiem jeb vismaz tā shematisku atspoguļojumu, t.i., ikvienam cilvēkam ir sava pārlicība par to, kas ir pilsēta un lauki, un tam nav nepieciešami statistiski dati⁴². Šādas populārās jeb ikdienas dzīvē pielietotās kategorijas ir būtiskas identitātes definēšanā⁴³ un tās nosaka, ka pilsētas un lauki kā prototipi ir pamats vietas identitātēm. Pilsētas un lauki ir koncepti, kuri var tikt attiecināti gan uz ģeogrāfisko telpu, gan uz iedzīvotājiem. Sociālās un ģeogrāfiskās mobilitātes un daudzveidīguma palielināšanās ietekmē izpratnes maiņu attiecībā uz to, ka indivīdiem un to grupām piemīt dažādas sociālās identitātes, tai skaitā pilsētnieciskums un laucinieckums.

Vācijas izcelsmes amerikāņu sociologa Luisa Virta (*Louis Wirth*; 1897–1952) darbs “Urbānisms kā dzīves veids”, kas vēl aizvien ir visbiežāk citētais sociālo zinātņu raksts, uzskaita trīs pamatkritērijus pilsētas identificēšanai — “iedzīvotāju skaits, apdzīvotās vietas blīvums un iedzīvotāju un to grupu dzīves heterogenitāte”⁴⁴. Virts uzsver, ka urbānisms ir īpašs dzīves stils, un kritērijus papildina ar “trīs savstarpēji saistītām perspektīvām — 1) fiziskā struktūra, kas sastāv no iedzīvotāju bāzes, tehnoloģijas un ekoloģiskās kārtības, 2) sociālās organizācijas sistēma, kas aptver raksturīgo sociālo struktūru, sociālo institūciju virkni un sociālās attiecības, 3) attieksmju un ideju kopums un plejāde ar personībām, kas iesaistītas tipiskās kolektīvās uzvedības formās un ir subjektīvi raksturīgiem sociālās kontroles mehānismiem”⁴⁵.

Pētnieki iesaka pilsētu–lauku iedalījumu vērtēt vismaz trīs skatījumos: 1) apdzīvotās vietas lielums (no lielpilsētas līdz atsevišķai ēkai laukos), 2) koncentrācijas (no reti līdz blīvi apdzīvotajai teritorijai) un 3) pieejamī-

bas (no centrālā novietojuma līdz perifērijai jeb no pilsētas centrālā kodola līdz attālam novietojumam) — katru no šiem skatījumiem ir jāvērtē atsevišķi un tos nevar savienot vienā kopēja indeksā⁴⁶.

Praksē pilsētu–lauku iedalījumu nosaka pēc dažādiem rādītājiem: iedzīvotāju skaits noteiktā teritorijā, nodarbinātība primārajā sektorā (lauksaimniecībā, mežkopībā, zvejniecībā un dabas resursu ieguvē), apdzīvotās vietas statuss un citi rādītāji, kuri raksturo pārvaldību; iedzīvotāju sociālo kontaktu un nodarbošanās veidu daudzveidība, kas atkarīga no pieejamajiem resursiem (cilvēku, materiālie un nemateriālie) un attālumiem līdz tiem, piemēram, attālums līdz tuvākajai pilsētai vai līdz lielpilsētai. Bieži praksē kritēriji apdzīvoto vietu robežu noteikšanai vai pilsētu statusa iegūšanai ir neskaidri un pieļauj izņēmumus; tāpat ir nepietiekama informācija, lai raksturotu pilsētu–lauku mijiedarbības, piemēram, iedzīvotāju ģeogrāfisko mobilitāti, apdzīvojamības sezonālītāti un to indivīdu iespējamās pat vairākas dzīves un darba vietas.

Industriālajā periodā pilsētu un lauku teritorijas iedalīja pēc iedzīvotāju nodarbošanās veida, postindustriālajā periodā iedzīvotāju nodarbošanās sadalījums pilsētās un laukos izlīdzinās un integrējas. Grūtāk definējams kļūst darbs, to nosaka pieaugošā sociālās ekonomikas, zināšanu ekonomikas, teledarba un brīvprātīgo aktivitāšu nozīme. Telpas izmantošana ir kļuvusi daudzfunkcionāla, mainīga un fragmentāra.

Līdz ar ģeogrāfiskās informācijas sistēmu attīstību pilsētu un lauku teritoriju iedalījums ir nosakāms pēc cilvēka veidoto telpisko formu izplatības, savstarpējiem attālumiem un morfoloģijas. Statistiskai un kadastru informācijai vajadzētu būt savienotai ar telpisko informāciju⁴⁷; Latvijas gadījumā šīs iespējas netiek pilnībā izmantotas.

Pilsētas un lauku kategorijas vienlaikus ir gan savstarpēji izslēdzošas, t.i., dihotomas, gan veido lauku–pilsētas kontinuitāti⁴⁸ jeb

pakāpenisku pāreju, t.i. laukiem raksturīgie elementi samazinās aizvien urbanizētākā telpā un savukārt pilsētām raksturīgie elementi pakāpeniski samazinās lauku telpā. Cita pieeja ir starp pilsētas un lauku kategorijām veidot starpkategorijas⁴⁹ vai vairākas pārejas kategorijas⁵⁰.

Robežšķirtne, kas sadala laukus un pilsētu, ir atkarīga no vispārējā kultūras, sociāli-ekonomiskā, laiktelpas un mēroga konteksta. Vienlaikus konceptu nozīme rada leģitīmas darbības, un tās iemiesojas telpā un sociālajās struktūrās⁵¹ un tikai sociālie “aģenti” var novērtēt pilsētu un lauku kategorijas attiecībā uz konkrētām vietām jeb lokalitātēm. Nav sadalījuma starp laukiem un pilsētu, bet drīzāk ir mijiedarbībā esošs veselums, un jebkura cenšanās tās atdalīt parāda, cik neskaidras un pārprotamas ir šo jēdzienu konstrukcijas⁵².

Klasifikācijas un tipoloģijas ir nepieciešamas konkrēto ģeogrāfisko vietu un telpu izvērtēšanai no ruralitātes vai attiecīgi urbānisma skatu punkta. Var būt pozitīva attieksme pret teritoriju, bet ne pret tās iedzīvotājiem, kuriem piedēvē stereotipus laucinieki vai pilsētnieki. Iedalot telpu pilsētas un lauku kategorijās, vietai vienlaikus pievieno un atņem nosaukumu. Piemēram, mainot vietas statusu no laukiem uz pilsētu, tiek pievienots nosaukums *pilsēta* un līdz ar to mainās vietas raksturojums, bet vienlaikus tiek atņemta vietas vēsturiskā vērtība — nosaukums *lauki*. Nosaukuma un statusa izmaiņas parādās vispirms politiskajā un pārvaldes sfērā, vēlāk tās izpaužas reālajā telpā, un tas, cik ilgi vēsturiskais vietas statuss un nosaukums paliks iesakņojies sociālajā un kultūras sfērā, ir bieži atkarīgs no konkrētās vietas identitātes.

Sociālā tīklošanās un mobilitāte nodrošina kontaktus dažādos mērogos un attālumos, pieaug indivīdu dzīves stilu, sociālās dzīves un telpu daudzveidība, fragmentācija, porainums, šķērseniskums un spēja pielāgoties⁵³. Pilsētas–lauku mijiedarbības, kuras raksturo

cilvēku aktivitātes un to ietekmes telpā pāri pilsētas–lauku robežai, kļūst sarežģītākas un grūtāk klasificējamās. Ģeodemogrāfiskās klasifikācijas tiek vērtētas kritiski un tiek ieteikts izmantot *ad hoc* sistēmas, kas aptver vietu daudzveidību un savdabību un var tikt piemērotas dažādām vajadzībām un mērķiem⁵⁴.

6. Pilsētas–lauku mijiedarbības pielietojums attīstības politikās

Izpratne par pilsētas–lauku mijiedarbībām nepieciešama efektīvākām starpnozaru un teritorijas attīstības politikām. Pilsētas–lauku attiecības jāstiprina tā, lai tās dod ieguvumu gan pilsētu, gan lauku iedzīvotājiem un jāstiprina ne tikai pilsētas–lauku saiknes, bet jāsamazina arī mijiedarbību nelabvēlīgās ietekmes⁵⁵. Pilsētu un lauku iedzīvotāju, vietējo kopienu un pārvaldes institūciju un uzņēmumu savstarpējā papildināšanās var notikt, ja abas sadarbībā iesaistītās puses ir informētas un apzinās atšķirīgās kvalitātes pilsētās un laukos.

Pilsētas–lauku mijiedarbībām nepieciešamas uz vietas identitāti balstītas pilsētas–lauku atšķirības, bet ne tik lielas, lai izraisītu nelabvēlīgas centra–perifērijas, pakļautības un atkarības attiecības. To var nodrošināt uz reģionālo atšķirību novēršanu orientēta politika un pamatpakalpojumu pieejamības nodrošināšana visās cilvēku dzīvesvietās neatkarīgi no pilsētas–lauku konteksta⁵⁶. Lai arī attālinātās vietās saņemtu specializētos pakalpojumus, svarīga ģeogrāfiskā ikdienas mobilitāte un informācijas aprīte. Iedzīvotāji nepiedalās pilsētas–lauku mijiedarbībās, ja ir pakļauti sociālajai izolētībai, atpalicībai un nodarbojas ar naturālo saimnieciskošanu. Pilsētas–lauku partnerattiecības ir tikai papildinošas katras vietas pašattīstībai un tās nevar aizstāt nacionālās un Eiropas Savienības reģionālās politikas.

Modernizācijas iespaidā pilsētas–lauku mijiedarbības kļūst aktīvākas, kā rezultātā straujāk izzūd pilsētas–lauku atšķirības. Savukārt aktīvās pilsētas–lauku mijiedarbībās

neiesaistītās lauku teritorijas saglabā ilgāk atšķirības, t.i., autentiskus attīstības potenciālus, piemēram, kultūras mantojumu, tradicionālās nodarbošanās veidus, prasmes un zināšanas. Iesaistītajiem pilsētu–lauku mijiedarbībās ir jāspēj izprast, respektēt un, ja nepieciešams, piemēroties atšķirībām vai radoši tās izmainīt, saglabājot būtiskāko kādas vietas identitātes daļu, kas nosaka mijiedarbības cēloni.

Teritoriju attīstībai ir jāņem vērā pilsētas un lauku teritoriju atšķirīgā vietas identitāte⁵⁷, attīstības potenciāli un vajadzības. Pilsētas–lauku atšķirības var bagātināt reģionu identitāti un attīstības potenciālu un norādīt uz vietējo ekonomikas attīstības iespējām. Teritorijas, kurām ir neizteiksmīga identitāte, nav interesantas ne iedzīvotājiem, ne tūristiem, ne investoriem.

Pilsētas un lauku teritorijām priekšrocības veidojas, ja tās ir vienādi dzīvotspējīgas, bet katra ar savām atšķirīgajām identitātēm un kvalitātēm, kuras savstarpēji papildinot, veido kopīgā reģiona⁵⁸ un visas valsts attīstības potenciālu. Reģioni, kuros līdzvērtīga attieksme ir pret lauku un pilsētu teritorijām un iedzīvotājiem, spēj labāk konkurēt gan nacionāli, gan starpvalstu līmenī. Palielinās ekonomikas mērogs un daudzveidība, sadarbojoties teritorijām, izlīdzinās virkne attīstības problēmu — kā rezultātā iegūst gan pilsētas, gan lauki.

Ja attīstība koncentrējas galvenokārt tikai metropoles reģionā, bet perifērijā esošie pilsētu funkcionālie reģioni atpaliek savā attīstībā, tad šāds attīstības modelis rada palielinātu spiedienu uz centrālajai pilsētai pieguļošajām lauku teritorijām, savukārt perifērijā esošās pilsētas un to apkārtnes lauku teritorijas var nespēt izmantot savus pilsētas–lauku mijiedarbību potenciālus. Šāds drauds pastāv Latvijā, kur Pierīgas reģionam ir raksturīgas daudzveidīgas pilsētas–lauku mijiedarbības, savukārt attālākām lauku teritorijām ir neliels skaits mijiedarbības veidu jeb saikņu un partnerattiecību ar pilsētas teritorijām.

7. Pilsētas–lauku iedalījums Latvijā

Pilsētu un lauku teritoriālais iedalījums Latvijā vēsturiski izveidojies un lielā mērā mantots no padomju perioda, tomēr jāņem vērā, ka šajā periodā republikas izmantoja dažādus pilsētas–lauku iedalījumus. 2008. gada Administratīvo teritoriju un apdzīvoto vietu likums, aizstājot 1991. gadā pieņemto un vairākkārt grozīto likumu “Par Latvijas Republikas administratīvo teritoriju izveidošanu un apdzīvoto vietu statusa noteikšanu”, reglamentē, ka Saeima pilsētas statusu piešķir un atceļ ar likumu, ja apdzīvotā vieta ir kultūras un komercdarbības centrs ar attīstītu inženierinfrastruktūru un ielu tīklu, vēlams ar 2000 pastāvīgo iedzīvotāju. Likums pilsētas statusu pieļauj piešķirt arī mazākām vietām, bet nenosaka, pie kādas faktiskās urbanizācijas pakāpes ciemam vajadzētu mainīt statusu. Likuma noteiktais pilsētas–lauku teritoriju iedalījums atšķiras no sabiedrības uztveres un no tā, kā apdzīvojumu raksturo dažādi skaitliskie rādītāji. Šis atšķirības visredzamāk parādās Pierīgā un citu lielo pilsētu malās esošajās formālajās lauku teritorijās, kurās sāk dominēt pilsētnieciskais dzīvesveids un nodarbošanās veids.

Neskatoties uz to, ka Latvijas pilsētas–lauku iedalījums balstās uz apdzīvoto vietas formālu statusu, pilsētu un lauku iedzīvotāju īpatsvars ir izvēlēts kā viens no desmit stratēģiskajiem indikatoriem Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģijai, kuras mērķis paredz pilsētu iedzīvotāju pieaugumu par aptuveni diviem procentiem līdz 2030. gadam⁵⁹.

Pēdējās lielākās izmaiņas lauku un pilsētu iedalījumā notika 1991. gadā, kad ar Latvijas MP lēmumu likvidēja pilsētciematu kategoriju. Izvēle kļūt par laukiem vai pilsētu tika atstāta pašvaldību deputātu ziņā. No 37 pilsētciematiem pilsētas statusu laika gaitā pieņēma 23 (11 no tām pieņēma statusu — pilsēta ar lauku teritoriju), bet pārējie izvēlējās iekļauties lauku pagastos kā ciemi. Ar Saeimas akceptu statuss *pilsēta ar lauku*

teritoriju tika likvidēts 2010. gada sākumā, sadalot šīs teritorijas novadu pilsētās un pagastos. Attiecībā uz bijušo Kalnciema pilsētu ar lauku teritoriju netika pieņemts lēmums un tas pēc noklusēšanas principa kļuva par lauku teritoriju Jelgavas novadā, kā rezultātā var uzskatīt, ka pilsētas statuss Latvijā ir saglabāts 76 teritorijām.

2008. gada likums vairs neparedz tādu kategoriju kā *lauki* — to likumdevējs aizvieno ar jēdzieniem *pagasts* un *novads*, tomēr pēdējais bez laukiem var ietvert arī vienu vai vairākas pilsētu teritorijas bez vietējās pašpārvaldes. 2009. gadā Saeima lauku teritorijas definīciju izslēdz arī no 2004. gadā pieņemtā un vairākkārt grozītā Lauksaimniecības un lauku attīstības likuma. Līdz šiem grozījumiem likums noteica, ka lauki ir visa Latvijas teritorija, izņemot republikas nozīmes pilsētas un rajonu centrus.

Neskatoties uz to, ka Likums par pašvaldībām nenosaka atšķirīgas funkcijas pilsētu vai lauku teritorijām, vārds *pilsēta* vietējā līmeņa pašvaldībām administratīvajā nosaukumā tiek saglabāts deviņām no 77 pirmsreformas pilsētām, pārējās 68 pilsētas līdz ar novadu reformu pārdēvētas par novadiem. No pilsētām, kas iekļautas novados, 57 ir saglabājušas savu vietvārdu novada nosaukumā. Pārējās nes blakus esošās lielākās pilsētas vai lauku teritorijas nosaukumu. Iekšējais pašvaldības teritoriālais dalījums sniedz norādi uz pilsētas pastāvēšanu, izņemot Kalnciema gadījumu. Ja pieņem, ka vietvārds ir daļa no vietas identitātes un urbanizācija ir modernizācijas process, tad teritorijās, kuras zaudējušas norādi uz pilsētas veida apdzīvojumu, ir iespējama sociālā neapmierinātība ar iepriekšējā augstāka attīstības statusa zaudēšanu. Pēc novadu reformas Daugavpils, Jēkabpils, Jelgavas, Rēzeknes un Ventspils novadi, kuru sastāvā ietverti vairāki lauku pagasti (pilsētas iekļautas Jelgavas un Ventspils novadā, attiecīgi Kalnciems un Piltene) nes blakus esošās lielās pilsētas nosaukumu. Iztrūkstot statistiskajai informācijai par funkcionālajiem pilsētu

reģioniem, nosaukuma maiņa vien nenorāda, ka pievienotās teritorijas arī funkcionāli ir iekļāvušās paplašinātajā pilsētas reģionā.

Gan Latvijas Lauku attīstības programmas pasākumi⁶⁰, gan politikas pasākumi, kas atbalsta nacionālas un reģionālas nozīmes attīstības centru jeb pilsētu izaugsmi un ietverti Nacionālā attīstības plāna 2007.–2013. gadam⁶¹ un tā operatīvo programmu sastāvā, piemēro savu *ad hoc* pieeju pilsētas–lauku teritoriju iedalījumam. Tas, ko nozīmē katrā no gadījumiem pilsēta vai lauki, atbilst finansiāli atbalstāmā pasākuma mērķim vai atbalstāmajai aktivitātei. Piemēram, Lauku attīstības programmas⁶² atsevišķie pasākumi tiek attiecināti uz teritorijām ārpus republikas pilsētām vai visām pilsētām, kuru novadu teritoriālajās vienībās ir vairāk kā 5000 iedzīvotāju, vai papildus arī uz novadiem, kuri robežojas ar Rīgas pilsētas teritoriju, vai kuri ietilpst tās ikdienas svārstmigrācijas areālā. Programma definē⁶³, ka LEADER pieeja ir īstenojama visā Latvijas lauku teritorijā, ieskaitot pilsētas ar iedzīvotāju skaitu līdz 15000, ja to īpatsvars nepārsniedz pusi no kopējās sadarbībā iesaistītās teritorijas iedzīvotāju skaita. Piemēram, citi lauku attīstības veicinošie pasākumi tiek attiecināti uz visu Latvijas teritoriju, ieskaitot pilsētas, ar pamatojumu, ka arī pilsētās ir izvietoti atsevišķi lauksaimniecības vai lauksaimniecības produktu pārstrādes uzņēmumi, lauksaimniecībā izmantojamā zeme, dārzniecības, un ka uzņēmumiem, kuri darbojas laukos, juridiskā adrese ir pilsētā.

8. Pilsētas–lauku partnerību pieredze un iespējas Latvijā

Latvijas Nacionālā attīstības plāna uzdevumi ietver „pilsētu–lauku sadarbības veidošanu, radot jaunas un nostiprinot esošās funkcionālās saites starp pilsētu un lauku teritorijām”⁶⁴, tomēr nekonkretizē, kas jāsaprot ar esošajām un no jauna veidojamajām pilsētas–lauku saitēm.

Pētījuma⁶⁵ gaitā tika noskaidrots, ka Lat-

vijā ir nepietiekama informācija par pilsētas–lauku mijiedarbību izpratni, to veidiem un raksturojumu, īpaši par vietējo nodarbinātību, iedzīvotāju ikdienas svārstmigrācijām, starppasvaldību nodokļu plūsmām un pakalpojumu nodrošināšanas līgumiem, sašniedzamību, vietējo un reģionālo sabiedrisko transportu, kopīgu tehnisko infrastruktūru un par atpūtas nozari kopumā. Pierīgas lauku pašvaldību darbinieki izrādīja interesi iegūt labāku informāciju par pilsētas iedzīvotājiem, kuri ierodas atpūtā laukos (par vasarnīcu, mazdārziņu īpašniekiem, medniekiem, makšķerniekiem, ogotājiem, peldvietu apmeklētājiem un citiem), un to, kā lauku iedzīvotāji var izmantot un izmanto pilsētās esošos pakalpojumus. Nepietiekamā informācija ir šķērslis, lai veidotos pilsētu–lauku partnerības. Pētījums parādīja, ka vietējās attīstības speciālistiem Latvijā ir nozīmīgas tādas pilsētas–lauku mijiedarbības, kuras izmanto vietējos resursus, bet tos nenoplicina; veicina iedzīvotāju mobilitāti, teritorijas sašniedzamību, sociālo kohēziju; saglabā lauku un pilsētu identitāti, vienlaikus papildina kopējo reģiona identitāti; paaugstina gan lauku, gan pilsētu iedzīvotāju dzīves kvalitāti; ir integrētas dažādās nozarēs; ir elastīgas, t.i., var ātri pārkārtoties mainīgām vajadzībām un iespējām; veido sadarbības rezultātā lielāka mēroga ekonomiku, plašāku resursu un iespēju piedāvājumu; nodrošina labāku lauku teritoriju sašniedzamību un atvērtību transporta un informācijas jomā attiecībā uz citām pilsētām, reģioniem vai ārvalstīm.

Teritoriju tipi, kas raksturo pilsētas–lauku saiknes, tika izdalīti pēc vairākiem kritērijiem un šādiem apsvērumiem⁶⁶: 1) lauku attālums no lielajām pilsētām ir nozīmīgs; 2) nozīmīga ir atrašanās attiecībā pret pilsētas–lauku teritoriju ar cilvēku, materiālu, enerģijas un informācijas plūsmām; un 3) pastāv īpaši attīstības potenciāli lauku teritorijās, kuri var radīt interesi, — dabas un kultūras vērtības/jaukumi, dabas resursi, robežas un vēlamie zemes izmantojumi. Tika ņemts vērā formā-

lais pilsētu un lauku statuss, jo tas nosaka gan pieejamo datu nodrošinājumu, gan esošo politiku ietekmes robežas. Pilsētas administratīvās teritorijas robežās var būt arī laukiem raksturīgas teritorijas un nodarbošanās⁶⁷. Ņemot vērā, ka funkcionālā pilsētas robeža bieži nesakrīt ar tās administratīvo robežu, veidojas īpašs piepilsētas lauku teritorijas tips, kuru raksturo daudzveidīgas un intensīvas pilsētas–lauku attiecības. Piepilsētas laukiem nepieciešama īpaša politika, lai iespēju robežās saglabātas blakus pastāvošās, bieži konfliktējošās pilsētu un lauku identitātes.

Tipoloģija tika veidota, pieņemot, ka pilsētas un lauki nav homogēni, ka to attīstības potenciāli un problēmas ir fragmentētas un atkarīgas no ģeogrāfiskā novietojuma, pieejamiem resursiem, infrastruktūras un pakalpojumu nodrošinājuma, vēsturiskās attīstības, vietējās kopienas, vietas tēla un zīmola un citiem apstākļiem. Tipoloģija balstās uz karkasu, kurā nozīmīgas ir ne tikai pilsētas, bet arī lauku teritorijas: 1) centrā ir lielāko pilsētu teritorijas, kurām var izdalīt piepilsētas laukus un kuras nodrošina nacionāli nozīmīgas plūsmas, 2) nozīmīgākās un intensīvākās plūsmu teritorijas citās teritorijās (it īpaši tās, kurām ir būtiska fiziska izpausme — transporta koridori, robežpāreju vietas, ostas, lidostas) un 3) pārējās lauku teritorijas, kurās var izdalīt areālus ar atšķirīgiem lauku attīstības potenciāliem attiecībā uz pilsētas–lauku mijiedarbībām.

Pārējā lauku teritorijā tika izdalīti šādi teritoriju tipi (atsevišķas teritorijas var ietilpt vairākos tipos): lauksaimniecības un mežsaimniecības teritorijas, īpašu attīstības režīmu teritorijas — kā derīgo izrakteņu ieguve, poligonu lauki, aizsargājamās dabas teritorijas, teritorijas ar sliktu sasniedzamību kā pierobežas lauku teritorijas (vienlaikus piemīt pārrobežas attīstības potenciāls), iekšējās perifērijas lauki (attāli no lielajām transporta maģistrālēm un bez citiem nozīmīgiem lauku attīstības potenciāliem), pievilcīgie lauki (ainaviski vērtīgas teritorijas, bieži pie ūde-

ņiem un ar nozīmīgu kultūras mantojumu) un nacionālās nozīmes “mītiskie lauki”. Tās ir vietas un reģioni laukos ar spēcīgu vietas tēlu, kuriem ir nozīme nācījas vēsturē un/vai kuri ir aprakstīti nozīmīgos literatūras avotos, attēloti kā grafiski simboli, vai kur kādreiz ir audzēti vai ražoti nacionāli nozīmīgi produkti. Piemēram, pētījuma gaitā⁶⁸ tika noskaidrots, ka Carnikavas nēģi kā zīmols, kas var aktivizēt pilsētas–lauku mijiedarbības, Carnikavas novadā nav pietiekami izmantots. Šīm teritorijām piemīt simboliska vērtība, informācijas potenciāls, ko var izmantot zīmolu izstrādāšanai. Tās var būt reālas vietas, kuras saglabājušas vai arī zaudējušas savu vēsturisko identitāti, bet var būt arī vietas, kuras aprakstītas literatūrā vai par tām ir uzņemtas filmas.

Pētījums uzsver, ka atsevišķas lauku attīstības problēmas var pārveidot par iespējām, ja tās risina plašāka pilsētas–lauku attiecību aptverošā reģionu kontekstā. Datu analīze un intervijas parādīja, ka pašvaldības uzrāda augstāku ekonomisko attīstību, ja ir lielāka pilsētas–lauku mijiedarbību daudzveidība un tādējādi pastāv iespējas tās kombinēt. Vienpusēji attīstītās teritorijas nav tik pievilcīgas ne iedzīvotājiem, ne viesiem, ne investoriem un ir pakļautas lielākiem attīstības riskiem⁶⁹.

9. Noslēgums

Pilsētu un lauku atšķirības rada pilsētas–lauku mijiedarbības, kuras savukārt ir pamats pilsētas–lauku sadarbībai un partnerībām. Pilsētas–lauku partnerības iespējamais Eiropas, nacionālajā, reģionālajā un vietējā līmenī un tās var aptvert dažādas jomas un iesaistīt dažādus partnerus, tomēr nozīmīgākais līmenis ir vietējais, jo tikai šajā līmenī izpaužas pilsētu un lauku identitāte kā daļa no vietas vai sociālās identitātes. Līdzīgi kā citos pētījumos, Latvijas pētījumā tika atzīts⁷⁰, ka pilsētas–lauku attiecības ir papildinošas ikdienas dzīvei un to veicināšana var notikt tikai tad, ja cilvēku dzīvesvietās ir nodrošinātas pamatvajadzības neatkarīgi no pilsētas–lauku

konteksta. Starp teritorijām pastāv dažāda veida funkcionālā atkarība (pakalpojumi, infrastruktūra, resursi, iedzīvotāju kustība) no tās apkārtnē esošās lauku vai pilsētas teritorijas un šīs mijiedarbības dēļ vietējām pašvaldībām jāsadarbības pāri administratīvajām robežām, tā stiprinot visa reģiona konkurētspēju, piemēram, teritorijas sasniedzamības uzlabošana var veicināt pilsētas un lauku attīstības potenciālu labāku izmantošanu.

Latvijā vietējām pašvaldībām ir pieredze, slēdzot līgumus par kopīgu infrastruktūras izmantošanu vai pakalpojumu pirkšanu citai no citas, tomēr nepastāv centralizēti pārraudzītu instrumentu sadarbības formalizēšana un veicināšana⁷¹. Pašvaldības bieži sociālo problēmu risinājumus, īpaši nabadzības novēršanas un nodarbinātības jomā, redz vienīgi savu administratīvo robežu ietvaros. Darba tirgus areāli, pakalpojumu izvietojums un iedzīvotāju neformālās izdzīvošanas un sadarbības stratēģijas neievēro formālo pilsētas–lauku teritoriju iedalījumu. Latvijā nacionālo un reģionu identitātes, vietas reklāmu un zīmolu veidotāji nepietiekami atspoguļo paritāti starp pilsētu un lauku vērtībām, tā lai viens otru papildinātu, nevis konkurētu savā starpā.

Pilsētas–lauku partnerību labās prakses apkopojumi un politikas vadlīnijas nacionālajā un starpvalstu līmenī un to izplatīšana Latvijas pašvaldībām un sabiedrībai kopumā var sniegt jaunas iespējas teritorijas un reģionālajā attīstībā, īpaši attiecībā uz alternatīviem enerģijas resursiem, radošāku pārtikas ražošanu un patēriņu, lauku ekonomikas dažādošanu, rekreāciju un tūrismu. Latvijā ir nepieciešama starpdisciplināra diskusija par pilsētu un laukiem, to nozīmi un savstarpēji optimālām sadarbības iespējām.

Avoti

- ¹ Caffyn A., Dahlström M. *Urban-rural interdependencies: joining up policy in practice. Regional Studies*. 2005. 39(3): 285–286.
- ² Andersson K., Eklund E., Lehtola M., Sal-

mi P. Beyond the rural–urban divide. In: *Beyond the Rural–Urban Divide: Cross-Continental Perspectives on the Differentiated Countryside and Its Regulation*. Bingley: Emerald, 2009. Pp. 2–21.

- ³ Amin A., Thrift N. *Cities: Reimagining the Urban*. Cambridge. Oxford: Urban Polity, 2002. 184 p.; Castells M. *The Informational City*. Cambridge, Mass.: Blackwell, 1989. 416 p.
- ⁴ Eiropas Kopienu komisija. *Zaļā grāmata par teritoriālo kohēziju*. Brisele: Eiropas Kopienu komisija, 2008.12. Ipp. Sk. internetā (2010.19.05) http://ec.europa.eu/regional_policy/
- ⁵ Kūle L., Osis U., Stalidzāne I., Tisenkopfs T., Timofejevs A., Timofejevs K. *Latvijas pilsētu un lauku mijiedarbības izvērtējums*. Rīga: SIA “Konsorts” un Valsts reģionālās attīstības aģentūra, 2009. Sk. internetā (2010.20.03) <http://www.vraa.gov.lv>
- ⁶ Bonner K. Reflexivity, sociology and the rural-urban distinction in Marx, Tonnies and Weber. *Canadian Review of Sociology and Anthropology*. 1998. 35(2): 165–189; Howard E. *Garden Cities of To-Morrow*. London: S. Sonnenschein, 1902. 159 p.; Tonnies F. *Gemeinschaft und Gesellschaft*. In: *Community and Civil Society*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001. Pp. 3–246; Williams R. *The Country and the City*. London: Chatto&Windus, 1973. 335 p.
- ⁷ Andersson K., Eklund E., Lehtola M., Salmi P. Beyond the rural–urban divide. In: *Beyond the Rural–Urban Divide: Cross-Continental Perspectives on the Differentiated Countryside and Its Regulation*. Bingley: Emerald, 2009. Pp. 2–21; Caffyn A., Dahlström M. *Urban-rural interdependencies: joining up policy in practice. Regional Studies*. 2005. 39(3): 283–296; Davoudi S, Stead D. Urban-rural relationships: an introduction and a brief history. *Built Environment*. 2002. 28(4): 269–277; Kawka R. Growth and innovation

- through urban-rural partnership. In: *Guiding Principles for Spatial Development in Germany*. Berlin Springer, 2009. Pp. 57–73.
- ⁸ Davoudi S, Stead D. Urban-rural relationships: an introduction and a brief history. *Built Environment*. 2002. 28(4): 269–277.
- ⁹ Kawka R. Growth and innovation through urban-rural partnership. In: *Guiding Principles for Spatial Development in Germany*. Berlin Springer, 2009. Pp. 57–73.
- ¹⁰ Commission of the European Communities. European Communities *European Spatial Development Perspective*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 1999. 82 p.
- ¹¹ Preston, D. Rural-urban and inter-settlement interaction: theory and analytical structure. *Area*. 1975. 7(3): 171–174.
- ¹² Davoudi S, Stead D. Urban-rural relationships: an introduction and a brief history. *Built Environment*. 2002. 28(4): 269–277.
- ¹³ Kūle L., Osis U., Stalidzāne I., Tisenkopfs T., Timofejevs A., Timofejevs K. *Latvijas pilsētu un lauku mijiedarbības izvērtējums*. Rīga: SIA "Konsorts" un Valsts reģionālās attīstības aģentūra, 2009. Sk. internetā (2010.20.03) <http://www.vraa.gov.lv>
- ¹⁴ *Study Program on European Spatial Planning: Final Report*. Bonn: Federal Office for Building and Regional Planning, 2001. 148 p.
- ¹⁵ Turpat.
- ¹⁶ Bryant C. R., Russwurm L. H., McLellan A.G. *The City's Countryside: Land and Its Management in the Rural-Urban Fringe*. London: Longman, 1982. 249 p.
- ¹⁷ Bengs C., Schmidt-Thomé K. (eds.) *Urban-Rural Relations in Europe: ESPON 1.1.2 Final Report*. Helsinki: Centre for Urban and Regional Studies, 2005. Sk. internetā (2010.19.05) <http://www.espon.eu>; Caffyn A., Dahlström M. *Urban-rural interdependencies: joining up policy in practice*. *Regional Studies*. 2005. 39(3): 283–296.; Commission of the European Communities. *European Spatial Development Perspective*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 1999. 82 p.; Davoudi S, Stead D. Urban-rural relationships: an introduction and a brief history. *Built Environment*. 2002. 28(4): 269–277. Lynch K. *Rural-Urban Interaction in the Developing World*. London: Routledge, 2004. 209 p.; Tacoli C. Rural-urban interactions: a guide to the literature. *Environment and Urbanization*. 1998. 10(1): 147–166; Zonneveld W., Stead D. European territorial cooperation and the concept of urban-rural relationships. *Planning Practice & Research*. 2007. 22(3): 439–453.
- ¹⁸ Caffyn A., Dahlström M. *Urban-rural interdependencies: joining up policy in practice*. *Regional Studies*. 2005. 39(3): 283–296; Funnell D.C. Urban-rural linkages: research themes and directions. *Geografiska Annaler B*. 1988. 70(2): 267–274; Zonneveld W., Stead D. European territorial cooperation and the concept of urban-rural relationships. *Planning Practice & Research*. 2007. 22(3): 439–453.
- ¹⁹ Champion T., Hugo G. Introduction: moving beyond the urban-rural dichotomy. In: *New Forms of Urbanization: Beyond the Urban-Rural Dichotomy*. Aldershot: Ashgate, 2004. Pp. 3–24; Cloke P., Johnston R. Deconstructing human geography's binaries. In: *Spaces of Geographical Thought: Deconstructing Human Geography's Binaries*. London: Sage Publications, 2005. Pp. 1–41.
- ²⁰ Soja E.W. Rural-urban interaction. *Canadian Journal of African Studies*. 1969. 3(1): 284–290.
- ²¹ Grundlagen einer Europäischen Raumentwicklungspolitik (Principles for a European Spatial Development Policy). Bonn: Federal Ministry for Regional Planning, Building

- and Urban Development, 1995.
- ²² Commission of the European Communities. European Communities *European Spatial Development Perspective*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 1999. 82 p.
- ²³ Turpat, 19. lpp.
- ²⁴ Turpat, 25. lpp.
- ²⁵ Turpat, 25.–26. lpp.
- ²⁶ *Territorial Agenda of the European Union: Informal Ministerial Meeting*, Leipzig, 2007. Sk. internetā (2011.15.01) <http://www.eu-territorial-agenda.eu>
- ²⁷ Eiropas Kopienu komisija. *Zaļā grāmata par teritoriālo kohēziju*. Brisele: Eiropas Kopienu komisija, 2008. 12 lpp. Sk. internetā (2010.19.05) http://ec.europa.eu/regional_policy/
- ²⁸ *Viļņas deklarācija par labāku teritoriālo integrāciju Baltijas jūras reģionā*, 2009. Sk. internetā (2011.15.01) <http://www.vasab.org/conference/>
- ²⁹ Brubaker R., Cooper F. Beyond 'identity'. *Theory and Society*. 2000. 29(1): 1–47.
- ³⁰ Dupré J. Scientific classification. *Theory, Culture & Society*. 2006. 23(2-3): 30–32.
- ³¹ Jenkins, R. Categorization: identity, social process and epistemology. *Current Sociology*. 2000. 48(3): 7–25; Vanderbeck R.M., Dunkley C. M. Young people's narratives of rural-urban difference. *Children's Geographies*. 2003. 1(2): 241–259.
- ³² Jenkins R. Categorization: identity, social process and epistemology. *Current Sociology*. 2000. 48(3): 8.
- ³³ Jones R. Categories, borders and boundaries. *Progress in Human Geography*. 2009. 33(2): 174–189.
- ³⁴ Schaffter M., Fall J. J., Debarbieux B. Unbounded boundary studies and collapsed categories: rethinking spatial objects. *Progress in Human Geography*. 34(2): 254–262.
- ³⁵ Jenkins, R. Categorization: identity, social process and epistemology. *Current Sociology*. 2000. 48(3): 7.
- ³⁶ Bailey K. D. Typology construction, methods and issues. In: *Encyclopedia of Social Measurement*. London: Academic Press, 2005. Pp. 897.
- ³⁷ Cloke P., Johnston R. Deconstructing human geography's binaries. In: *Spaces of Geographical Thought: Deconstructing Human Geography's Binaries*. London: Sage Publications, 2005. Pp. 1–41.
- ³⁸ Schaffter M., Fall J. J., Debarbieux B. Unbounded boundary studies and collapsed categories: rethinking spatial objects. *Progress in Human Geography*. 34(2): 3.
- ³⁹ Turpat, 6. lpp.
- ⁴⁰ Wirth L. Urbanism as way of life. *The American Journal of Sociology*. 1938. XLIV (1): 1–24.
- ⁴¹ Schaffter M., Fall J. J., Debarbieux B. Unbounded boundary studies and collapsed categories: rethinking spatial objects. *Progress in Human Geography*. 34(2): 6
- ⁴² Turpat.
- ⁴³ Brubaker R., Cooper F. Beyond 'identity'. *Theory and Society*. 2000. 29(1): 1–47.
- ⁴⁴ Wirth L. Urbanism as way of life. *The American Journal of Sociology*. 1938. XLIV (1): 1–24.
- ⁴⁵ Turpat, 18.–19. lpp.
- ⁴⁶ Coombes M., Raybould S. Public policy and population distribution: developing appropriate indicators of settlement patterns. *Environmental and Planning C*: 2001. 19(2): 223–248.
- ⁴⁷ Turpat.
- ⁴⁸ Dewey R. The rural-urban continuum: real but relatively unimportant. *The American Journal of Sociology*. 1960. 66(1): 60–66; Pahl R. E. The rural-urban continuum. *Sociologia Ruralis*. 1966. 6: 299–329.
- ⁴⁹ Champion T., Hugo G. Introduction: moving beyond the urban-rural dichotomy. In: *New Forms of Urbanization: Beyond the Urban-Rural Dichotomy*. Aldershot: Ashgate, 2004. Pp. 3–24.
- ⁵⁰ Cloke P., Edwards G. Rurality in England and Wales 1981: a replication of the 1971

- index. *Regional Studies*. 1986. 20(4): 289–306.
- ⁵¹ [30] Liepins R. New energies for an old idea: reworking approaches to 'community' in contemporary rural studies. *Journal of Rural Studies*. 2000. 16: 23–35.
- ⁵² Campbell H. Planning for the countryside in the 21st century (But which and whose countryside?). *Planning Theory and Practice*. 2003. 4(1): 75–76.
- ⁵³ Amin A., Thrift N. *Cities: Reimagining the Urban*. Cambridge. Oxford: Urban Polity, 2002. 184 p.
- ⁵⁴ Voas D., Williamson P. The diversity of diversity: A critique of geodemographic classification. *Area*. 2001. 33(1): 63–76.
- ⁵⁵ Davoudi S, Stead D. Urban-rural relationships: an introduction and a brief history. *Built Environment*. 2002. 28(4): 269–277.
- ⁵⁶ Zonneveld W., Stead D. European territorial cooperation and the concept of urban-rural relationships. *Planning Practice & Research*. 2007. 22(3): 439–453.
- ⁵⁷ Musterd, S., Zelm, I. van. Polycentricity, households and the identity of places. *Urban Studies*. 2001. 38(4): 679–696.
- ⁵⁸ Caffyn A., Dahlström M. *Urban-rural interdependencies: joining up policy in practice*. *Regional Studies*. 2005. 39(3): 283–296; Zonneveld W., Stead D. European territorial cooperation and the concept of urban-rural relationships. *Planning Practice & Research*. 2007. 22(3): 439–453.
- ⁵⁹ *Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam*. Apstiprināta Saeimā 10.06.2010. Sk. internetā (2011.15.01) <http://www.latvija2030.lv>
- ⁶⁰ *Latvijas Lauku attīstības programma 2007.–2013. gadam*. 7. redakcija. Apstiprināta 28.06.2010. Sk. internetā (2011.15.01) <http://www.zm.gov.lv>
- ⁶¹ *Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2007–2013*. Jelgava: Reģionālās attīstības un pašvaldību lietu ministrija un Jelgavas tipogrāfija, 2006. 56 lpp.
- ⁶² *Latvijas Lauku attīstības programma 2007.–2013. gadam*. 7. redakcija. Apstiprināta 28.06.2010. Sk. internetā (2011.15.01) <http://www.zm.gov.lv>
- ⁶³ Turpat.
- ⁶⁴ *Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2007–2013*. Jelgava: Reģionālās attīstības un pašvaldību lietu ministrija un Jelgavas tipogrāfija, 2006. 33. lpp.
- ⁶⁵ Kūle L., Osis U., Stalidzāne I., Tisenkopfs T., Timofejevs A., Timofejevs K. *Latvijas pilsētu un lauku mijiedarbības izvērtējums*. Rīga: SIA "Konsorts" un Valsts reģionālās attīstības aģentūra, 2009. Sk. internetā (2010.20.03) <http://www.vraa.gov.lv>
- ⁶⁶ Turpat.
- ⁶⁷ *Latvijas Lauku attīstības programma 2007.–2013. gadam*. 7. redakcija. Apstiprināta 28.06.2010. Sk. internetā (2011.15.01) <http://www.zm.gov.lv>
- ⁶⁸ Kūle L., Osis U., Stalidzāne I., Tisenkopfs T., Timofejevs A., Timofejevs K. *Latvijas pilsētu un lauku mijiedarbības izvērtējums*. Rīga: SIA "Konsorts" un Valsts reģionālās attīstības aģentūra, 2009. Sk. internetā (2010.20.03) <http://www.vraa.gov.lv>
- ⁶⁹ Turpat.
- ⁷⁰ Turpat.
- ⁷¹ Turpat.

URBAN-RURAL INTERDEPENDENCIES CONCEPT AND ITS APPLICATION IN LATVIA

Laila Kūle

Summary

Key words: *urban-rural interdependencies, urban-rural partnerships, categories*

Urban-rural interdependencies are significant but complex and poly-semantic concept of geography science. Urban-rural relations are temporally and spatially contextual and multi-dimensional. Urban-rural interactions are difficult to comprehend without the conceptual analysis of urban and rural. In spite of inadequate consensus among researchers and practitioners as regards the concept of urban-rural relations and its applicability more frequent urban-rural partnerships are recommended by spatial development policy documents of the European Union, the Baltic Sea region and Latvia as an aim of the development or a measure to promote the development. The experience of Latvian urban-rural interactions were studied as part of the applied research. A typology of regions according to their urban-rural connectivity was prepared. A typology was prepared based on several criteria and particularly considered is the distance from the larger cities, the position within flows such as transport of people, goods, energy, capital, information and specific particularities, including natural and cultural amenities, natural resources, boundaries and locations of unwanted land use. The article concludes that the best practices and policy guidelines of urban-rural partnerships and their distribution activities at a national and intergovernmental level can provide new options to spatial and regional development. Strengthening of urban-rural linkages and support of urban-rural partnerships can promote local development.